

UDK 811.163.42'282'342.41(497.5-3 Dalmacija)

811.163.42'282'342.42(497.5-3 Dalmacija)

Rad primljen za tisak 29.09.2002.

Čakavska rič, Split, 2002, br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Sanja Vulić, Joško Božanić

Josip Lisac

Zadar

GLASOVI SREDNJOČAKAVSKOGA DIJALEKTA

U prilogu se obrađuju osnovne glasovne značajke jednoga od čakavskih dijalekata, onoga srednjočakavskoga. Prikazan je vokalizam i konsonantizam.

Ključne riječi: dijalekt, prostiranje, vokalizam, konsonantizam

Srednjočakavski ili ikavsko-ekavski čakavski dijalekt nekada je zauzimao velik prostor, ali je on smanjen migracijama, no ipak je zadržao znatno prostiranje. Na otocima riječ je o području od Krka do Dugog otoka i do Ugljana (s izuzetkom Cresa i dijela Lošinja te ikavskih naselja na Pagu). Na obali riječ je o području od Novog do Bakarca i Hreljina te neposrednog zaleđa. Većinom je riječ o crikveničkom području, gdje je, međutim, Crikvenica ekavska. Na riječkom području ikavsko-ekavski jat imaju Šmrika, Veli Dol, Mali Dol, Križišće, Kraljevica, Ružić-Selo, Zlobin, Plase i veći dio Drage (manji je dio ekavski), uz to naselja na lijevoj obali Rječine i na Grobničkom polju. Ikavsko-ekavski je i Senj, na Opatijskom krasu Mune Vele, Mune Male, Šapjane, Pasjak, Brgud Mali i Brgud Veli. U unutrašnjosti Istre, kako to pokazuje Iva Lukežić (1990), ikavsko-ekavski su Boljevići, Čambarelići, Čepić, Grobnik, Katarina, Kostrčani, Kožljak, Krbune, Kršan, Kukurini, Lazarići, Pićan, Šumber, Šušnjevića, Cerovlje, Gologorica, Milotski Breg, Novaki Pazinski, Zarečje i Marečići kod Novaka. U Gorskom kotaru srednjočakavskom dijalektu pripadaju Benkovac Fužinski, Brestova Draga, Čagar, Poljička Kosa, Slavica, Sljeme, Stari Laz (zapadni dio), zatim Bosanci, Jablan, Presika, Stubica, Vrbovsko i Zdihovo. Na pokupskom, prikupskom te žumberačkom području također ima niz ikavsko-ekavskih mjesta, i to na području Duge Rese, Karlovca i Jastrebarskoga (Čunkova Draga, Donje Prekrižje, Gornje Prekrižje, Jezerine, Jurkovo Selo, Kalje, Kostanjevac, Medven-Druga, Prekrižje Plešivičko,

Pribić, Žumberak). I zona oko Ogulina je ikavsko-ekavska: Carevo Polje, Cerovnik, Desmerice, Zagorje, Ogulinski Hreljin, Kukača, Donji Zatezali, Gornji Zatezali, Josipdol (dio stanovništva), Kamenica Skradnička, Kunić, Modruš, Ogulin (dio stanovništva), Oštarije, Sabljaki Modruški, Skradnik, Tounj, Trojvrh i Trošmarija. I u Lici postoje čakavci ikavsko-ekavskoga tipa: u okolici Otočca i u tom mjestu (Brinje, Čovići, Jezerane, Kompolje, Krišpolje, Kuterevo, Letinac, Ličko Lešće, Lipice, Prozor, Sinac, Stajnica, Švica) te na gopićkom području: Goljak, Rudinka i Selišće.

U dijaspori ikavsko-ekavski (Sanja Vulić – Bernardina Petrović, 1999: 24-25) govore svi Hrvati u sjevernom Gradišću u Austriji: Novo Selo, Bielo Selo, Pandrof, Vorištan, Klimpuh, Uzlop, Cindrof, Štikapron, Trajštof, Vulkaprodrtštof, Cogrštof, Celindrof, Orava, Pajngtr, Rasporak, Cikleš. Donedavno je toga dijalekta bilo i u Gieci, Lajtici i Raušeru. Srednje Gradišće također pripada ikavsko-ekavskom dijalektu: Frakanava, Pervane, Mučindrof, Veliki Borištof, Mali Borištof, Gerištof, Mjenovo, Šuševo, Filež, Dolnja Pulja, Longitolj, Kalištof i Bajngrob. Gradišćanskohrvatska sela u zapadnoj Mađarskoj su Bizonja, Kemlja, Koljnof, Unda, Plajgor, Prisika, Židan i Temerje. I u Slovačkoj Hrvati govore ikavsko-ekavski: Hrvatski Grob, Novo Selo, Jandrof, Čunovo. Tom dijalektu nekad su pripadali i selo Rosvar, sela sjeverozapadno od Bratislave, sjeveroistočno od Bratislave i dalje prema Njitri, pa i sela u Donjoj Austriji i u Moravskom polju. Još se ponegdje čuvaju tragovi hrvatskih govora u tim predjelima ili iz tih predjela.

I.

Najvažnijom je značajkom srednjočakavskoga dijalekta ikavsko-ekavski refleksi jata. Riječ je o tzv. zakonu Meyera i Jakubinskoga, koji je formuliran u 3. desetljeću 20. stoljeća, i to u radovima stranaca, jednoga Nijemca (Karl H. Meyer) i jednoga Rusa (Luka Jakubinskij). Oni su ustanovili da je praslavenski jat glavninom u tim čakavskim govorima ikavski, nerijetko ipak ekavski. Jat je ekavski ispred dentalnih suglasnika *d, t, s, z, r, l, n* iza kojih slijed neprednji vokali (*a, o, u*) ili ništa. Ipak se zakonitost nigdje ne provodi stopostotno, a to bi i bilo nemoguće. Postoje, naime, mnoge analogije, kao npr. kad određeni pridjev glasi *tesan* "tijesan", pa se onda i u kosim padežima zadržava ekavizam po uzoru na nominativ, bez obzira na to što stanje u tim padežima često nije u skladu s pravilom, tj. obično nakon dentala ipak ne dolazi neprednji vokal ili ništa. Svakako je temelj tom dijalekatnom tipu u

praslavenskom jeziku, što je vidljivo iz primjera poljskih (i njima srodnih) dijalekata, gdje je također ispred tvrdih dentala refleks jata otvoreniji nego u drugim situacijama. Smješten između ikavskoga i ekavskoga dijalekta, srednjočakavski dijalekt neutralizirao je te dvije krajnosti u dijalekatnu fizionomiju srednjočakavskoga dijalekta, gdje se govori npr. *belo mliko*. U mnogim primjerima nismo sigurni kamo smjestiti određene govore, u koji dijalekt. Unatoč odudaranjima od pravila, ipak često nema sumnje o tom kojem dijalektu određeni idiomi pripadaju. Da bismo postupali u skladu s činjenicama, odlučio sam se na izdvajanje nevelikog broja primjera (navodim ih u standardnojezičnom obliku: *bijel, blijed, cvijet, djed, koljeno, rezati, savjetovati, tjesan, vjerovati, vjetar*) i na ustanovljivanje stanja jata u tim potvrdama. Raščlamba je pokazala da je, među odabranim primjerima govora, samo u Senju redovito zabilježen ekavizam u skladu s pravilom: *bêl, blêd, cvêt, dêd, kolêno, rêzat, svêtovat, têsan, vêrovat, vêtar*. Uz to su ekavizmi dobro zastupljeni u Grobniku, u Omišlju, na Rabu, u Hrvatskom Grobu itd., a u mnogim mjestima često (u oko pola primjera) izostaju. Stanje u Ždrelcu na sjeveru Pašmana pokazuje da taj teren ipak treba priključiti ikavskom (južnom) čakavskom dijalektu. Tu, naime, među izabranim primjerima, samo u primjeru *vêrovati* imamo ekavizam, uz napomenu da se ipak govori *vîra*. Situacija na Dugom otoku i na Ugljanu bitno je drugačija; u Kukljici nedaleko od Ždreleca ekavizmi su *bêli, blêd, kolêno, têsan, vêrovati*. Slično je i u Salima s ekavizmima *bêla, blêd, cvêce, kolêno, têsan*. Zanimljivo je da je srednjočakavski ekavizam najdosljedniji u Senju, gradu što je već dugo pod jakim štokavskim utjecajem, tj. gradu u kojem živi znatan broj Bunjevaca, ikavaca novoštokavaca. Dugo *e* od jata može se diftongirati (npr. Kali na Ugljanu: *tiêlo*, Kemlja u Madžarskoj: *sriêda*), ali to nipošto ne znači da je riječ o ijekavskom refleksu jata; radi se o ekavizmu i o naknadnom diftongiranju *e*. Diftongiraju se najčešće dugo *e* i dugo *o* (>*uo*), nerijetko i dugo *a* (>*oa* i sl.). Diftongacije su vrlo razvijene na području između Banjola i Ilovika (uključujući, dakle, Barbat, Unije, Susak, Mali i Veli Lošinj), zatim u zoni između Paga i Ista, još na nekim otocima pred Zadrom, a tako je i u Gradišću, pa i na području Vrbovskoga. Naravno, diftongacijama podliježe *e* i drugačijega podrijetla, *e* od *e* i od prednjeg nazala.

Primjeri prijelaza prednjeg nazala u *a* vrlo su važni, naravno, a u ikavsko-ekavskom dijalektu nailazimo na primjere *jazik* ili *zaik, jadro, najat(i)* “zaraziti, prenijeti bolest”, *prijat(i)* “primiti”, *zajat(i)* “posuditi”, *jatra, jačmik* ili *jašmik, počat(i), često, žaja* “žed”, *žajan, žatva, žat* “žeti”, *ožat*, eventualno još koji. Obično se u pojedinim govorima nalazi tek pokoji primjer prijelaza prednjega nazala u *a*.

To *a* od prednjeg nazala, ako je dugo, može dati diftong (često je *oa*) ili se zatvoriti u zatvoreno *a* ili u *o*. Tako je npr. na Susku zabilježeno *zajât* i slično, u Kukljici *najâti*, u Kalima *žuâdan*. U ostalim položajima, dakle, izvan pozicije nakon *j*, *č*, *ž* prednji nazal redovito daje *e*, npr. *mêso* u Senju. Razumije se, i to se *e* može diftongirati ili zatvarati (npr. Kali: *miêso*).

Šwa je obično dalo *a*; oprimjerujemo to senjskim primjerima: *dân*, *danâs*, *pânj*, *lâž*, *bâčva*, *stâblö*, *caklö*. Navodim i senjske primjere jake vokalnosti: *mâlin*, *mâlinar*, *mâlinica*, *pasâ* G jd., *kadi*. U Otočcu imamo *mânon*, *kâdi*, *mâlin*, *zâmem*, *mâša* "misa", u Grobniku *važgât*, *zâmen* "uzmem", *kadi*, *mâša*, *mâlîn*, *mânün*, *sasâc* "sisa". U Salima npr. dolazi *mâlin* "uljara", *pâsa* G jd., *vâvik* "uvijek", *kadi*. Drugačija je situacija u Dobrinjštini na Krku gdje se razlikuje refleks dugoga i kratkoga šwa: *stâblö*, *dân*, *lân*, *lâž*; ponekad i kratki šwa daje *a*, npr. *lâže* (prema *lâž*). Kratki šwa redovito daje *o*, bilo ono kratko (*konöc*, *čö* "što", *sön*, *cvöte*, *stoklö*, *donös*, *vëtor*, *šöv*, *sëdon*, *ogönj*) ili produženo: *jedôn*, *sôn* "san". U omišaljskom i u vrbničkom govornom tipu na Krku kratki šwa dao je *e*: *čë* "što", *denës*, *deskâ*, *dëž*, *otëc*, *pëtk*, *pës*, *sën*, *stezâ*, *šëv*, *të nec*, *vës* "sav", *zvenâ* "izvana". Ti se refleksi šwa, *e* i *o*, u literaturi tumače kao veljotski utjecaj, tj. tako da su dobiveni od vokala *ö*. U Malom Lošinju nalazimo *cë* "što", *cegöd* "štogod". Zanimljivo je da je na Silbi registrirano *sen*: *hodîla sen câ*; *na pârvî rât sen bila glâdna* "u prvom sam ratu bila gladna". Također je u Gradišću većinom *dënâs* ili *d'ënâs*, a javlja se i *sëda*. Za Gradišće je karakteristična riječ *tajedan* (< *tjedybnj*). Nazali mogu djelovati na prethodni vokal, pa tako u Kalima dolazi *jedün*, *ogünj*, *sün*, ali ne redovito; može biti *jedân*, *ogânj* i slično. Gdje se *a* (pa i ono podrijetlom od poluglasova) zatvara u *o*, tamo imamo primjere kao *dôž* (Olib); također npr. *đan* ili *doan* u nizu mjesta.

Kao što se može očekivati, stražnji nazal je gotovo svagdje dao *u*. Drugo je iznimno; tako npr. na čepičkom području ima nešto govora s refleksom *o*, ali to su posuđenice iz drugih istarskih govora. KomPLICIRANJA je situacija sa samoglasnim *l*. Ono je također obično dalo *u*, ali na Krku, Susku i na Unijama često je drugačije. Tako u Omišlju dolazi refleks *e* (*sezâ* "suza", *vëna* "vuna", *pëž* "puž", *dëje* "dulje"), u Vrbniku *el* (*selzâ*, *vëlna*, *pëlž*), u Dobrinju *o* (*sozâ*, *vöna*, *pöž*). Punat i Baška najčešće imaju *u* (*süza*, *püž*), ali i *al* (*pomalzlä*) i *!* (*p!t*) sporadično. Ostala mjesta na Krku obično imaju *u*, npr. Dubašnica i Njivice *süza*. Uz to, na Susku bilježimo *al* (*vâlna*, *jâbalka*, *obâlčën*, *žâlta*, *sâlza*), rjeđe *u* (*stûp*, *sünce*, *pûn*, *tûst*). Tako je i u Unijama, jedinom naselju na otoku Unijama: *pâlš*, *jâbalka*, *dâlbat* "dupsti",

pün, tūsti. Vrijedno je uočiti razvoj samoglasnoga *l* kao šwa + *l* u nekim govorima, s time da se šwa razvijao isto kao refleks poluglasa. Naravno, primjeri kao dobrinjsko *sozã* ili omišaljsko *sezã* pokazuju kako *l* može i otpasti.

Na omanjem području krčkih starosjedilaca, Grobnika i zone od Bakarca do Novog došlo je do sažimanja –*bje* u tipu *zelje* u *č*, s time da je *č* dalo *i*: Dobrinj: *ũli* “ulje”, *zeli* “bodulsko zelje”, *prokjêstvi, spãni, klãsi, trpjeni* “trpljenje”; Omišalj i Vrbnik: *vesêlji*; Novi: *kamenĩ, vot’ĩ, trñĩ, prolit’ĩ*; Grobnik: *zêjĩ, pòsud’ĩ* “posude”, *milosrjĩ, strpjênjĩ, zdrãvjĩ, ùjĩ*. I na označenu terenu u pokojem primjeru ima odstupanja, npr. *zdrãvjê* u Omišlju i Vrbniku.

Vrlo se često vokali zatvaraju, najčešće dugo *a* u *o*, rjeđe dugo *e* u *ę*, dugo *o* u *õ*. Te su pojave najfrekventnije na jugu dijalekta.

U Gradišću *o* u nenaglašenu položaju prelazi u *u*, npr. *ubĩsit, kulĩko* i sl.

Zatvaranje vokala pred nazalima dosta je rasprostranjeno, osobito u zoni od Premude do Ugljana. Naročito je riječ o primjerima tipa *un* “on”, *unda* “onda”, *brodun* I jd., *veslun* I jd., rjeđe o primjerima kao *pečin* “pečem”, *žinska* “ženska”, *cipun* “cijepam”, *jedun dun* “jedan dan”. Nerijetko se na kraju riječi radi samo o nazalnom izgovoru vokala nakon kojega se nazal ne izgovara, npr. *boku* ili *bokun* “komad”.

Zanimljivo je da se u Pićanu, Dobrinju, Vrbniku, Novom i još nekim ikavsko-ekavskim (i ekavskim) mjestima govori *popel*, ne *pepel*, a tu je riječ o dubleti još iz praslavenskog jezika. Primjeri s *o* u Hrvatskom Grobu (*Pöpelna srêda, pöpelni* itd.) bit će slovački utjecaji. Mnogo su u čakavštini češći primjeri tipa *tepal, teplit, teplina* i slično, a to je također dubleta iz praslavenskoga, uz primjere tipa *topal*. Primjeri iz Pićana, Dobrinja, Otočca, Prozora kod Otočca, Senja, Unija, Kukljice, Sali itd. govore o znatnoj raširenosti primjera s *e*, koji dolaze i drugdje u čakavštini, npr. u Orbanićima, Rukavcu, Selcima na Braču, pa i izvan čakavštine (npr. moliški Hrvati).

Primjeri tipa *krest(i), rest(i), vrebac*, dakle s promjenom *ra* u *re*, zabilježeni su na Ugljanu (Preko) i na Dugom otoku (Božava), dok tip *krest(i)* izostaje na Lošinju, na Susku i u Kukljici na Ugljanu. Stanje tipa *krast(i), rast(i), vrebac* nalazimo u Kraljevici, u Novom, u Senju, u okolici Otočca, na Krku i na Rabu, također u Gradišću.

Samoglasno *r* daje primjere kao *břz* (Novi), *smřt* (Senj), četrti (dio Krka), *křv* (Kali), *prřut* (Pićan), *přst* (Hrvatski Grob), *křpelj* (Kukljica), *čřviti* “bojati” (Sali) itd. Uz to se realiziraju primjeri sa slijedom *er* (npr. *pěrst*: Vrbnik) u Omišlju (ali

prĕst “prst”, *drehtāt* “drhtati”), Vrbniku, na Olibu, ponegdje u Gradišću, također primjeri sa slijedom *ar* (npr. Baška: *cvarcāk*) na Unijama, na Lošinju, na Susku, na Ižu itd. Ponegdje se realizira i slijed šwa + *r* koji je obično kratak. Posebno naglašavam da su dosta česti (gdjegdje i vrlo brojni) primjeri sekundarnoga samoglasnoga *r*, tj. da slijed vokal + *r* ili slijed *r* + vokal daju samoglasno *r*. Navodim primjere iz Sali: *prmaknūti* “primaknuti”, *prmeštiti* “premjestiti”, *mřta* “mirta”, *prplātiti* “preplatiti”, *pršōna* “važna osoba”, *prtĕći* “priteći” itd.

Dodajem da obično imamo primjer *crikva*, ali uz to dolazi *criki*, *cirkva* i sl.

II.

U pogledu refleksa prsl. *dj* i *tj* stanje je u ikavsko-ekavskom dijalektu uglavnom očekivano, tj. od *dj* je dobiveno *j* (npr. *preja*, *tuji* – Pićan; *mejā*, *prĕja* – Dobrinj; *prĕja*, *sāje* – Omišalj; *žāja*, *sāja* – Susak; *prĕja*, *žāja* – Sali; *prĕja*, *mlāja* – Brinje). Ipak nije *j* redovito, tj. ponegdje se javlja *d'*, *đ* ili sličan glas. Npr. u Kukljici se uz *tūji* govori *žād*, u Senju uz *mĕja* dolazi i *žĕja* i *tūji*, ali ta su dva posljednja primjera iz govora starijeg svijeta, u ostalih je *žĕda*, *tūdi*. U Hrvatskom Grobu zabilježeno je *mĕza* u novije doba, što je sigurno slovački leksički utjecaj, dok je u prvim desetljećima 20. stoljeća bilježeno *med'a*. Novi ima *j*, ali pod utjecajem standardnoga jezika dolazi i *ogrād'en* i sl. U Gradišću često je *d'*, rjeđe *j*.

U sekundarnoj skupini uglavnom je također refleks *j*: *grōzje*, *rōjen* (Sali), *rōjen*, *gruōzje* (Unije), *grōzje* (Senj), *grōzje* (Hrvatski Grob), *rojen* (Dobrinj), *Yruōzje* (Susak). Rjeđe se javlja *d'*, npr. u Salima *sūd'ē*; to je primjer iz dijela Sali koji se zove Selo; u drugom dijelu, u Portu, zabilježeno je *sūde*. Npr. u Brinju kaže se *rōden*, također *sūde*. Ipak je ponegdje novo jotovanje vrlo razvijeno, pa npr. u Generalskom Stolu dolazi *rōđak*, *grōžde* itd.

Od prsl. *tj* dobiveno je uglavnom redovito *ć* (tipično čakavskoga izgovora, obično bilježenoga *t*): *svičā* (Unije), *svičā*, *vočē* (Senj), *svičā* “lampa, svjetiljka” (Dobrinj), *sviča* (Sali). Drugačije je u Kukljici (*svičā*) i u Hrvatskom Grobu (*sviča*). Naravno, u Kukljici postoji samo fonem *č*, dok je primjer u Hrvatskom Grobu očit slovački utjecaj.

U sekundarnoj skupini dolazi npr. *listje*, *netjāk* (Unije), *netjāk* (Dobrinj), *netjakīna* (Susak). Ipak nisu rijetki ni primjeri nove jotacije, npr. *lišće* (Senj), *lišče* (Hrvatski Grob), *lišće* (Kali), *prūtē* (Sali), *brāta* (Brinje).

Ne ostvaruje se suglasnik *dž*; prelazi u *ž*: *svedožba*, *žĕp*, *žĕpica* “džep” i sl.

Naravno, i ikavsko-ekavski dijalekt je ščakavski: *ognjišće*, *šćirenica* “trava koja rađa po zidovima” (Sali), *dvorišće*, *šćipāljk*a (Senj), *šćipat*, *siromašćina* (Pićan), *sirišće*, *pušćāt* (Unije), *prošćične*, *pušćali* (Pandrof), *plášć* (Novo Selo u sjevernom Gradišću).

Obezvučavanje finalnih šumnika nije vrlo rašireno; relativno je najjače zastupljeno u sjevernijim kopnenim predjelima, osobito u Slavici, Sljemenu i Brestovoj Dragi. Obezvučenje registriramo kod gradišćanskih Hrvata (Haci, Poljanci, Cundrava, Dolinci, Hrvatski Grob), a u stanovitoj mjeri u Velom Lošinju. Navodim nekoliko primjera iz Gradišća: *zāpovit*, *Būok*, *prāteš* “rublje” (Pandrof), *snik* (Geca). Inače u Novom Selu i u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj Hrvati jednače po zvučnosti dočetne šumnike sa svakim idućim fonemom u izgovornoj cjelini, pa dolazi npr. *brad je* “brat je”.

Skupina *čr-* većinom se čuva, ali ima i djelomičnog i potpunog prijelaza u *cr-*. *Čr-* je sačuvano u sljedećim odabranim punktovima, dijelom tako da je između *č* i *r* ubačen vokal: Unije (*čarljēn*), Pandrof (*črñ*, *črivo*), Hrvatski Grob (*črivo*, *črveni*), Dobrinj (*črnilo*), Novi (*črñ*, *črivo*). U manjoj ili većoj mjeri javlja se i prijelaz u *cr-*, npr. u Pićanu (*črf* itd., iznimno *cr-*), u Kukljici (*črviti* “bojiti”, *črljiv* “crljiv”, *crljēn*, *crnika*, *crnina*), na području oko Duge Rese i Generalskog Stola (češće *cr-* nego *cr-*), Krk (gotovo je redovito na otoku *čr-*), Brinje, Sali (*črljeniti* “crvenjeti”, *črnika*, ali *crnjāk* “crno vino”, *črnilo* “tinta”). Novo stanje sasvim je prevladalo u Senju (*črljen*, *crljiv*, *črñ*, *črv*), a uglavnom je redovito *cr-* i na Pagu.

Uglavnom redovito izgovara se *t* na čakavski način, kao bezvučni palatalni ploziv. Ipak se javlja i afrikat *ć* (Baška na Krku, Senj, Pag, lički čakavci, Jurkovo Selo, Brestova Draga, Slavica, Vrbovsko, Ogulin), pa i *č* (Kukljica na Ugljanu).

Fonem *l* uglavnom se čuva, ali ima i prijelaza u *j* (npr. Grobnik, Omišalj, Dobrinj, Vrbnik, Njivice, Mali Lošinj, Veli Lošinj, Ilovik, Matejna, Pag, Silba), pa i dubletnih stanja, npr. na Susku (*j* ili *l*) i na Premudi (*l* ili *j*).

Protetski se javljaju sonanti *j* i *v*, *v* uglavnom samo usporedno s *j*, *j* osjetno češće. Paralelna uporaba protetskoga *j* i *v* javlja se na području Generalskoga Stola, Tounja, Ogulina, Oštarija, Zagorja i još ponegdje, *j* u Pasjaku i Munama u Opatijskom krasu, u Dubašnici i Milohnićima na Krku, na Susku, na Premudi, Silbi i Olibu te na gradišćanskom području slovačkih Hrvata, Haca, Poljanaca, Dolinaca i još ponegdje eventualno. Riječ je o primjerima kao *jīgla*, *jīme*, *jimīt*, *jīskra*, *jīstina*, *jūžina*, zatim *vūš*, *vūjna*, *vūšeso*, *vūsko*, *vōkōl* “okolo”.

Zanimljivo je pogledati kakva je situacija kod primjera *wšsz*, *wšsi*, tj. je li došlo do metateze ili ne. Javljaju se primjeri tipa *vas – si* (u Istri), *vas – svi* (dosta

na području Krka te u Senju), *svas* – *svi* (Brestova Draga, Slavica, Pag, dio Krka), *svah* – *svi* (Susak, M. Lošinj, V. Lošinj, Ilovik), *sav* – *svi* (Lika, Jurkovo Selo), *svaj* – *svi* (oko Vrbovskoga).

Praslavensko *wъ* razvilo se u *va* (sjeverniji govori u dijalektu i Gradišće), *u* (južniji govori i Jurkovo Selo), *u* ili *v* (Silba, Olib), *va* ili *u* (Brestova Draga). U riječi *wъnukъ* dobro su zastupljene potvrde tipa *vnŭk*, tipa *unŭk* i tipa *nŭk*.

Dočetno *l* većinom je ostalo neizmijenjeno; tako je, naime, u svim zonama redovito ili je dobro zastupljeno. U mnogim govorima *-l* je otpalo, i to u nekim krčkim govorima, u istarskim govorima, u Dubašnici, Kolanu, Matejni, Pagu, u svim otočkim govorima na jugu dijalekta (osim na Istu, gdje se *-l* čuva), dijelom u gradišćanskih Dolinaca. Rjeđi je prijelaz *-l* u neslogovno *u* (Haci, Poljanci, dio Dolinaca, preostali donjoaustrijski Hrvati) ili u *v* (Opatijski kras); *v* je bilo i u moravskih Hrvata.

Dočetni dental u suglasničkim skupinama čuva se, npr. *list* “pismo” (Dobrinj), *pričest* (Senj), *măst* “mošt” (Sali), *măst* (Kukljica).

Fonem *h* (upravo *x*) čuva se dobro, ali ipak dosta često i izostaje. Može se npr. gubiti u oblicima glagola *xoteti* ili *xbtĕti* (kao u Omišlju, Dobrinju ili Novom), ali i gotovo redovito, kao u Brinju, gdje dolazi npr. *grăovica*, gdje *h* prelazi u *j* ili *v*: *orij*, *ŭvo*. *H* uglavnom potpuno izostaje i u Generalskom Stolu. Npr. na Ižu često *h* daje *f* i obrnuto, npr. *Hrănĕ* “Frane”. U Gradišću *h* u pravilu otpada na kraju riječi, ponegdje i uopće izostaje.

Čakavska su mjesta Pag na otoku Pagu, Molat na otoku Molatu, otoci Ist, Silba i Sestrunj, Baška na Krku. Nekad su čakavska mjesta bila također Rab i Senj.

Sibilarizacija dosta često izostaje, ali ima i dosta potvrda za njeno provođenje, npr. *bubrĕzi*, *unŭci* u Kalima, *vnŭci* u Baški i Njivicama na Krku, *na nozi* u Susku, *svedoci*, *vrăzi* u Omišlju itd.

Obično se ne ostvaruju početne skupine ploviz + ploviz (pa bilježimo npr. *tĭca*), ploviz + afrikat (pa bilježimo npr. *čĕla*), ploviz + frikativ (pa bilježimo npr. *šenĭca*). Dolaze primjeri kao npr. *fyŭl*, *čĕnĭca* i sl.

U dočetnoj poziciji obično nema opozicije između *n* i *m*, pa se u nastavcima i u nepromjenjivim riječima ostvaruje npr. *ôsan*, *sestrăn* D mn., ali npr. *dĭm*. Ipak je npr. na Ižu *sân* “sâm”. Izdvaja se Omišalj na Krku, gdje dolazi L mn. *mojĕm*, I jd. *krovôm*, *zenjûm*; D mn. *volôm*, *divôjkam*, *sestrâm*; prezent *stojîm*, *grĕm*. Tako je i u dijelu Gradišća (Pajngrt: *znâm*; Rasporak: *znâm* itd.) te u Lici (Brinje: *sĕdam*, *ôsam*).

Sonant v nerijetko se gubi na početku riječi (npr. *nük*, *zēt* “uzeti”, *törak* “utorak”) i često u slijedu sv- (*srāka*, *srbīti*, *sēkrva*, ali ipak *svōj*, *svōjta* i sl.), ali i drugdje: *četřtī*, *storīt* “učiniti”, *třd* itd.

Zanimljivo je da se u Salima kaže *mōre*, dok je *mōrje* “uzburkano more” sa slijedom *rj* kao u kajkavaca. I u Gradišću čakavci kažu *muōrje* ili slično.

Karakteristične su promjene kao *čk* u *šk* (npr. *maška*, *njemaški*), *čn* u *šn* (*lašna* “gladna”), *čm* u *šm* (*jašmik*), zatim *pol petu* “pod petu”. Uz to dolaze primjeri kao *osta* (<*octa*), *fujkat* (<*fućkat*), *vojka* (<*voćka*), *osavnajst*, *dimjak*, *lebro*, *slebro*, *zalebrnik* “pečenica” (<*zarebrnik*), *zlamenat se* (<*znamenat se*) “križati se”.

U Gradišću često se umjesto *j* na početku riječi izgovara *d'*, npr. *jagoda* ili *d'agoda*.

Glavna literatura

Aleksandar Belić, 1909: “Zamětki po čakavskim govoram”, *Izvestija Otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti*, 14-2, 1909, str. 181-266.

Ivan Brabec, 1966: “Govor podunavskih Hrvata u Austriji”, *Hrvatski dijalektološki rječnik*, 2, 1966, str. 29-118.

Elena Budovskaja and Peter Hotzagers, 1993: “Phonological characteristics of the čakavian dialect of Kali of the island of Ugljan”, *Studies in Slavic and General Linguistics*, 22, 1993, 93-109.

Božidar Finka, 1977: “Dugootočki čakavski govori”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 1977, str. 7-178.

Božidar Finka – Slavko Pavešić, 1968: “Rad na proučavanju čakavskog govora u Brinju i okolici”, *Rasprave Instituta za jezik*, 1, 1968, str. 5-44.

Fonološki opisi srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo, 1981.

H. P. Houtzagers, 1987: “On the phonology and morphology of the Čakavian dialects spoken on the island of Pag”, *Studies in Slavic and General Linguistics*, 10, 1987, 65-90.

Snježana Hozjan, 1990: “Fonološki prikaz mjesnoga govora Krasa”, *Rasprave Zavoda za jezik*, 16, 1990, str. 45-66.

Josip Hamm – Mate Hraste – Petar Guberina, 1956: “Govor otoka Suska”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, 1956, str. 7-213.

Pavle Ivić, 1964: “O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 7, 1964, str. 127-139.

Pavle Ivić, 1981: “Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 1981, str. 67-91.

Pavle Ivić, 1982: “O munskom govoru u severnoj Istri”, *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, 1982, str. 131-155.

Stjepan Ivšić, 1971: “Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca”, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, 1971, str. 723-798.

Vesna Jakić - Cestarić, 1957: “Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 3, 1957, str. 407-420.

Luka Jakubinskij, 1925: “Die Vertretung des urslavischen e im Čakavischen”, *Zeitschrift für slavische Philologie*, 1, 1925, 381-396.

Zvonimir Junković, 1981-1982: “Kratki poluglas u krčkim govorima”, *Filologija*, 11, 1981-1982, str. 393-403.

Marcel Kušar, 1894: “Rapski dijalekat”, *Rad JAZU*, 118, 1894, str. 1-54.

Iva Lukežić, 1988: “Grobnička čakavština (fonološki i morfološki sustav)”, *Grobnički zbornik*, 1, 1988, str. 239-263.

Iva Lukežić, 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka, 1990.

Iva Lukežić – Marija Turk, 1998: *Govori otoka Krka*, Crikvenica, 1998.

Mieczysław Małecki, 1963: “O podjeli krčkih govora”, *Filologija*, 4, 1963, str. 223-235.

Tomislav Maričić Kukljičanin, 2000: *Rječnik govora mjesta Kukljica*, Zadar, 2000.

Karl H. Meyer, 1996: *Čakavština otoka Krka*, Rijeka, 1996.

Ivan Milčetić, 1895: “Čakavština kvarnerskih otoka”, *Rad JAZU*, 121, 1895, str. 92-131.

Milan Moguš, 1966: “Današnji senjski govor”, *Senjski zbornik*, 2, 1966, str. 5-152.

Milan Moguš, 1977: *Čakavsko narječje – fonologija*, Zagreb, 1977.

Milan Moguš, 1982: “Čakavština Opatijskog krasa”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 17, 1982, str. 1-14.

Milan Moguš, 2002: *Senjski rječnik*, Zagreb – Senj, 2002.

Gerhard Neweklowsky, 1978: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien, 1978.

Petar Šimunović – Reinhold Olesch, 1983: *Čakavisches-deutsches Lexikon*, III, Köln – Wien, 1983.

Ankica Piasevoli, 1993: *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar, 1993.

Josip Ribarić, 1940: "Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1940, str. 1-207.

H. Steinhauer, 1973: *Čakavian Studies*, The Hague – Paris, 1973.

Rudolf Strohal, 1910: "Današnje oštarijsko narječje", *Rad JAZU*, 180, 1910, str. 1-57.

Stjepko Težak, 1981: "Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 1981, str. 169-200.

Branko Turčić, 2002: *Sedmošojani. Prvi čakavski rječnik*, Rijeka, 2002.

Willem R. Vermeer, 1982: "On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents", *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, 1982, 279-341.

Willem R. Vermeer, 1984: "Opozicija tipa živo/neživo u množini u jednom čakavskom sistemu (Omišalj)", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13/I, 1984, str. 275-288.

Sanja Vulić / Jela Maresić, 1997: "Rječnik klimpuškoga govora", u: *Panonska ljetnja knjiga*, Pinkovac, 1997, str. 370-395.

Sanja Vulić / Jela Maresić, 1998: "Rječnik govora Novoga Sela u Gradišću u Austriji", u: *Panonska ljetnja knjiga*, Pinkovac, 1998, str. 496-527.

Sanja Vulić – Bernardina Petrović, 1999: *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*, Zagreb, 1999.

Sounds of the mid-Chakavian dialect

Summary

The supplement analyses the basic characteristics of sounds in one of the Chakavian dialects: the mid-Chakavian. Vocalism and consonantism are also analysed.

La fonetica del dialetto ciacavo centrale

Riassunto

Il contributo tratta le caratteristiche fonetiche fondamentali di uno dei dialetti ciacavi, quello ciacavo centrale. Sono presentati il vocalismo e il consonantismo.

Podaci o autoru:

Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, Zadar. Kućna adresa: ulica Brna Karnarutića 4, Zadar, tel: 023/ 251 591